

BYGD OCH NATUR

Det livsviktiga MÖRKRET

Kyrkogården som kulturellt
och biologiskt nav

Starkt odlarsug efter
tåliga kulturväxter

Dagens lunch
i hembygdsgården

*Manit
Kapla*
ger världen
Osebol

Kulturarvet behöver ditt stöd

Ge en gåva till Sveriges Hembygdsfond och stöd på så sätt hembygdsrörelsens arbete med att ta tillvara kulturarvet. På vår hemsida kan du också beställa fina hyllnings- och minneshälsningar.

www.hembygd.se/stod

BYGD & NATUR

Nr 3 2021, årgång 102

Redaktör

Jenny Damberg

E-post

redaktor@hembygdsforbundet.se

Grafisk form och layout

Agnes Florin

Ansvarig utgivare

Jan Nordwall

Omslagsbild

Jens Rydell

Bygd och Natur kommer ut fyra gånger per år. Fem styrelseledamöter i de föreningar som betalar medlemsavgift till regionala hembygdsförbund får kostnadsfritt tidningen hemskickad. Övriga föreningsmedlemmar kan prenumerera för 195 kr/år genom föreningen (som i sin tur betalar 100 kr/år till SHF). För ickemedlemmar kostar Bygd och Natur 295 kr/år.

Kontakt

Sveriges hembygdsförbund
Sabbatsbergsvägen 6
113 61 Stockholm

Prenumerera

prenumeration@hembygdsforbundet.se
www.hembygd.se/prenumeration

Annonsera

Kontakta oss på 08-34 55 11,
annonsering@hembygdsforbundet.se

Allt material i Bygd och Natur kan lagras, publiceras och tillhandahållas i digitala medier och arkivdatabaser samt återpubliceras i tryckt form. Redaktionen ansvarar inte för ej beställt material.

Sveriges Hembygdsförbund, SHF, är en demokratisk folkrörelse och riksorganisation för cirka 400 000 medlemmar i 2060 lokala föreningar och 26 regionala hembygdsförbund.

Förbundsordförande

Anna-Karin Andersson

Generalsekreterare

Jan Nordwall

Tryck

Trydells, Laholm

Papper omslag

Multi offset, 170 g

Papper inlaga

Multi offset, 120 g

ISSN 0345-7982

www.hembygd.se

www.bygdband.se

Hej!

Jag ägnade en anseelig del av sommaren många bilresor åt att prata om gud, änglar och demoner. Barnen krävde dels att få höra Eurovision-låtarna gång på gång, dels att få dem förklarade för sig. Det var där det landade. Den kristna föreställningsvärlden genomsyrar populärkulturen, liksom i princip allt annat i vårt samhälle. Ofta är det så självklart att man inte ens reflekterar över källan.

Numrets tema är kyrkogårdar och den betydelse dessa platser har för oss. Sockenkyrkonätverket arbetar för att fler ska få en levande relation till sockenkyrkorna, som utöver att vara gamla och i många fall vackra byggnader också är roten till den administrativa indelningen av landet. Nu har sockenkartan ersatts av kommungränser, men sockenstämman var kommunfullmäktiges föregångare.

I Kalmar spelar sedan 2007 gymnasieelever egenskriven

Jenny Damberg

teater på stadens kyrkogårdar i ett projekt som är så omtyckt att de ansvariga har svårt att se ett slut på det. Föreställningarna lockar hundratals och levandegör både historiska personer och besökarnas relationen till kyrkogården. Fladdermusforskaren Johan Eklöf berättar i ett reportage om hur han fick upp ögonen för mörkrets avgörande betydelse för den biologiska mångfalden när han studerade förekomsten av brunöra i västgötska kyrkor. Fladdermössen visade sig ha försvunnit i takt med att kyrktornen belystes.

Allt behövs.
Även mörkret.

Tema: Kyrkogårdens liv

JENS RYDELL

Nr 3 2021

- 5** **Notiser och tips**
Epa-traktor grand prix, bok om fäbodas, skogs-wifi och mycket mera.
- 10** **Osebol på engelska**
Marit Kaplas värmländska intervjuer når världspublik.
- 14** **Tema: Kyrkogårdens liv**
Stort intresse för Kalmars kyrkogårdsteater.
- 20** **Det livsnödvändiga mörkret**
Upplysta kyrktorn jagar fladdermöss på flykten.
- 22** **Hon leder kulturbegravningar**
Pia Kristoffersson förnyar traditionen som borgerlig officiant.
- 28** **Potatislök och gräarter**
Agneta Magnusson odlar och skriver om tåliga kulturarvssorter.
- 34** **Så gjorde vi: Murjeks hembygdsförening**
Driver vandrarhem för att finansiera lunchservering.

VICTORIA TÖRNQVIST

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Föremålet

Psalmodikon

I DAG ÄR DET få som omedelbart identifierar det, men vid förra sekelskiftet var det Sveriges vanligaste instrument. Psalmodikon utvecklades under 1800-talet för att stadga upp den annars svajiga psalmsången i kyrkor som saknade orgel.

Både instrument och den stråke det spelas med byggdes hemmavid eller av bysnickare i totalt över 100 000 exemplar. Nordiska Psalmodikonförbundet arbetar aktivt för att sprida kunskap om detta immateriella kulturarv.

Se npsalmodikonforbundet.se

Grand prix för epa

ERIK DANIELSSON

Vinnare korades i kategorier som bästa lack och finish, bästa ljud och bästa inredning. Joakim Freijd, vice ordförande, hoppades på mellan 100 och 200 ekipage och att även publik utan eget fordon skulle hitta till eventet. Upprinnelsen är att Björkö hembygdsförening vill göra något positivt för de unga epa-förarna som överlag får utstå mycket kritik.

– Det är kul att göra något för ungdomarna. Fördelarna är fler än nackdelarna när det gäller epa-traktorer. Ungdomarna lär sig oerhört mycket på det. De får meka, lära sig trafikvett och förhoppningsvis håller det undan droger och alkohol en tid, säger Joakim Freijd.

Den 11 september arrangerade Björkö hembygdsförening i Vetlanda kommun ett grand prix för epa-traktorer. Tävlingen fungerar som ett traditionellt mopedrally med tipsfrågor och praktiska moment utmed körsträckan. I depån erbjöds fotografering av ekipagen i en uppbyggd fotostudio utomhus.

ERIK DANIELSSON

Signe Kvarnstrand kom i sin ombyggda Nissan Navara årsmodell 2007 med systemen Selma och kompisen Vilma.

HÄRNÖSANDS KOMMUN

Avkopplande uppkoppling i skogen

I Härnösandsskogen är wifi numera bara ett knapptryck bort. Skogs-wifi är en solcellsdriven router som ger tillgång till ett fritt nätverk. Syftet är att uppmuntra kontorsarbete och möten ute i naturen.

Den första anläggningen togs i drift under sommaren på Vårdkasens topp, i ett vindskydd i kanten av Vårdkasmalens naturreservat. Vad man använder uppkopplingen till är valfritt, men huvudtanken är att uppmuntra till utomhusarbete.

– Flera forskningsrapporter visar att kontorsarbete utomhus ökar kreativiteten, sänker stressnivån och ger en effektivare återhämtning, säger Eva-Lotta Öberg, projektledare för projektet Landsbygd 2.0.

Under hösten ska skogs-wifi installeras även vid Fällestugan på Fälleberget.

”Fritidspolitiker behöver ständigt upplysas, pedagogiskt och vänligt”

– Ur rapporten.

Många museichefer utsatta för påverkan

EN FJÄRDEDEL AV landets museichefer har blivit utsatta för påverkan eller försök till påverkan, enligt en rapport från Riksförbundet Sveriges museer. 104 chefer besvarar i rapporten frågor om huruvida politiker och tjänstemän försökt påverka deras verksamhet. Vid regionala och kommunala museer har en dryg tredjedel blivit utsatta för försök till påverkan.

2017 trädde en ny museilag i kraft, med syfte att säkerställa att museernas arbete står fritt från ideologisk och politisk påverkan. Den omfattar alla museer med offentliga huvudmän i form av stat, region eller kommun. Riksförbundet Sveriges museer har 230 medlemmar.

En ny smedja i Halland, kulturstig på Gotland och en historiebok för barn från Hässelby hembygdsförening. Det och mycket mer är på gång landet runt.

Har du tips från din förening?
Mejla gärna
redaktor@hembygdsforbundet.se

5

3

2

6

4

7

1

1 Ny kulturstig i Garda

Den 5 augusti invigdes den nya kulturstigen vid Autsarve i Garda. Stigen är anlagd av Garda hembygdsförening och rymmer på blott en kilometer bland annat den sojde (tjärdal) föreningen röjt fram i skogen, en kalkstensugn och en soptipp.

2 Stöld i Frykerud

Frykeruds hembygdsförenings smedja länsades i juni på redskap och utrustning. Föreningen brukar ordna temadagar för skolbarn, men efter stölden gapar lokalen tom. De gamla verktygen och smidesstaden är svårsatta, säger föreningens ordförande Kennet Bergsten till Nya Wermlandstidningen.

3 Kägelbanan i Backe på ny rull

Kägel var oerhört populärt i slutet av 1800-talet, men få banor finns bevarade. En av dem ligger i jämtländska Backe och rustas nu tack vare stöd från Länsstyrelsen. Såväl käglor som klot finns bevarade i original, berättar Fjällsjö hembygdsförenings Örjan Andersson för Jämtlands tidning.

4 Nyöppning i Norrköping

Den förra museilokalen behövdes för aktiv skolverksamhet, men under sommaren stod det klart att Norrköpings skolmuseum får en ny lokal på Lilla Hemgården vid Saltängsgatan. Museet, som drivs av Norrköpings skolmuseums stödförening, nyöppnar troligtvis 2022.

5 Luleå, Piteå och Torneå 400 år

Norrbottens museum, Piteå museum och Tornedalens museum visar under året samproduktionen "Jubileumsutställning 400 år – Luleå, Piteå, Torneå". Ett av föremålen i Luleå är systrarna Tegströms dockskåp från 1870-talet, som klarade sig undan stadsbranden 1887.

6 Hässelbys trädgårdshistoria

I september släpper Hässelby hembygdsförening *Tidsresan till trädgårdslandet*, en stadsdelshistoriebok som ska delas ut gratis till tredjeklassare. Boken följer trädgårdsmästar-dottern Viola under 1950-talet, en tid när Hässelby villastad hade mer än 100 handelsträdgårdar.

7 Smedjeöppning i Klasa

På hembygdsgårdens dag 1 augusti invigde Lindberga hembygdsförening sin nyinstallerade smedjeässja i Klasa utanför Varberg. Smedjan flyttades 2020 och är i fullt smidbart skick. Intresset från för kursverksamhet är stort. På bild smeden Kjell Carlsson.

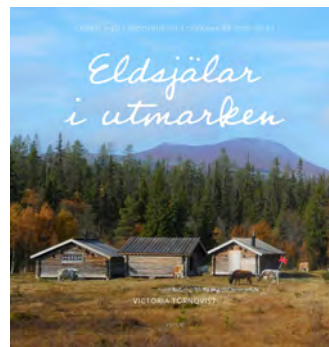

Naturbete och pappersarbete på fäboden

Iboken *Eldsjälar i utmarken* möter Victoria Törnqvist fäbodbrukare i hemlandet Dalarna. Som utbildad kulturanthropolog och tidigare fäbodkulla har hon både blick för och en unik inblick i uppgiften.

–Många tror nog att fäbodbruk bara är någon liten pittoresk kulturhistorisk kvarleva som inte har så stor betydelse i dag, annat än som turistattraktion. Men här finns ju en enorm mängd viktig kunskap som vi kan ha nytta av i den tid av klimatkris som vi tyvärr lever i.

I fäbodbruket är det så många viktiga delar av livet som knyts ihop. Man producerar sin egen mat och bidrar till skapa biologisk mångfald, säger Victoria Törnqvist.

Vilka är 2020-talets fäbodbrukare?

–En stor blandning, både kvinnor och män, par och ensamstående, unga och gamla. Gemensamt för alla skulle jag säga är att de är oerhört driftiga och riktiga mångsysslare.

Vad krävs för att vara en god fäbodbrukare år 2021?

–Den största skillnaden mot förr är kanske all byråkrati. Det är så enormt många regler att förhålla sig till, regler som oftast är anpassade efter det vanligare, upprationaliserade jordbruket. Förutom att kunna hela kedjan av både djurskötsel och mjölkförädling måste man också vara en god administratör. Det gäller helt enkelt att vara duktig på väldigt många olika områden.

2 100

år gammal var den mjölktdan 11-åriga Ines Roos Bengtsson hittade vid ett studiebesök vid Uppåkra i Skåne. Tanden är därmed tidigaste beviset på mänsklig närvaro i den stora järnåldersbosättningen.

UR BOKEN

3 tips Bok

John Alinder. Porträtt 1910–1932

Landskrona foto och Upplandsmuseet står bakom *John Alinder. Porträtt 1910–1932*.

Alinder fotograferade människor i sina uppländska hemtrakter där de befann sig, mitt uppe i livet. Här finns noll styltighet men stark närvaro, humor och liv. ”De nu döda är levande i hans fotografier. De träder tillfälligtvis ur den natt som vi alla ska träda in i”, som redaktionen konstaterar.

Boken har översatts till engelska och uppmärksammats internationellt.

Podd

Odensjö hembygdsförening i Västbo härad, Småland (men Hallands län) gör sedan flera år tillbaka poddar. Drivande i satsningen är ledamoten Ola Hemström, till vardags producent på P1. Snickaren Gunnar Jönssons initiativ att bygga sin egen kista (som omgående ledde till beställningar även från omgivningen) har uppmärksammats av bland annat SVT sedan Hembygdspodden berättat om det. Lyssna via hembygdspodden.se, där det också finns en lättillgänglig tipslista för den som vill starta en egen podd.

72

ton sand lade Kurravaara hembygdsförening och byns samfällighet i början av sommaren ut vid en sedan tidigare anlagd grusstrand. Badet blev välbesökt. Men också anmält, eftersom man missat att söka dispens från strandskyddet. Kiruna kommun har inlett ett tillsynsärende, rapporterar SVT.

Utställning Se mig!

Rekordmånga sökte till årets Dokumentärfotosalong, som har tema *Se mig!* Juryn valde ut 83 fotografer, såväl professionella som amatörer, vars bilder och filmer skildrar något de fastnat för. Variationen i både motiv och tilltal är stor, precis som det ska vara i en salong. Utställningen visas parallellt på Arbetets museum i Norrköping och Västerbottens museum i Umeå, till och med 9 januari 2022.

Överkalix

Holgers traktormuseum

Första traktorerna man samlade fick man gömma i skogen, för föräldrarna var bara vana vid hästar.

Holger Larsson, 81, driver Holgers traktormuseum i Svartbyn i Överkalix där han utöver 200 traktorer också visar sin samling av äldre motorsågar, klockor, båtmotorer, brandsprutor och grävmaskiner. Ur intervju med SVT.

Namn: Marit Kapla. Kapla är ett gammalt gårdsnamn från Malung. Min farfar Kapla John Jonsson valde att ta Kapla som efternamn istället.

Ålder: 50 år

Bor: Majorna i Göteborg

Bakgrund: Journalist och konstnärlig ledare för Göteborgs filmfestival.

Aktuell med: Den engelska utgåvan av Osebol.

Föreningsmedlem: Svenska PEN.

"OSEBOL ÄR HELA VÄRLDENS"

2019 blev ett diktepos om en liten by vid
Klarälvens strand en av årets mest omtalade böcker.
Nu utkommer Marit Kaplas *Osebol* på engelska.

TEXT: IDA SÄLL

ATT INTERVJUA Marit Kapla är både lätt och svårt. Hon är en van berättare, snabb och exakt i orden, hukar elegant för klyschor. Samtidigt är hon van att vara den som frågar ut, leder samtalet.

– Jag har nog alltid varit mer bekväm med att ställa frågor än att berätta saker om mig själv.

Innan hon skrev boken om Osebol var hon konstnärlig ledare för Göteborgs filmfestival och redaktör på tidskriften Ord&Bild. Dessförinnan reporter på Värmlands Folkblad. Hon kallar *Osebol* för ett dokumentärt verk.

– En del säger att det är en diktsamling. Man får kalla det vad man vill men jag ser det som en intervjubok. Jag jobbade med filmfestivalen i tio år, och det har inspirerat mig. Jag har gjort en dokumentär, men klippt materialet. Istället för film eller radio har jag gjort det till text.

Marit Kapla sitter i en skinnsöffa och dricker en kopp kaffe. Hon är på besök i Osebol. Huset har hon lånat av en av personerna i boken. Nyss var hon på morgonpromenad, passerade en trana.

– Jag bor i Göteborg sedan länge men när jag åker hit säger jag att jag ska åka hem till Värmland. Jag har bott i både Osebol, Torsby och Karlstad. När jag jobbade som reporter körde jag runt mycket. Det behövs inte mer än att jag kommer över länsgränsen så börjar jag känna mig hemma.

Genom fönstret skimtar tvåbågsbron som sträcker sig högt ovan Klarälven. Det var en isälv från början som med tiden åt sig ner i jorden och skapade dalgången där Osebol kom att växa fram. Bron stängde för biltrafik år 2000 men man kan fortfarande gå eller cykla över den.

– Byarna häromkring är gamla eftersom det var lätt att odla här. Det är sandjord i marken. Den gick att bruka redan innan man hade ordentliga redskap.

Alldeles i närheten ligger huset där Marit växte upp, som såldes 2007. En dansk familj bor där nu. Dem intervjuade hon också i boken om Osebol.

– Det är en nästan surrealistisk upplevelse, det tror jag alla känt som besökt sitt gamla barn- domshem. Det är samma hus, samma dörr, trap-

pan låter likadant. Allt är välbekant men det är deras hus nu, deras möbler. Det är fascinerande att återbesöka miljöer där man varit mycket under en begränsad tid i livet, jag kan verkligen rekommendera det. Det blir en slags dubbelexponering.

Marit Kapla har skrivit hela sitt liv. Dagbok sedan hon var sju, journalistik, "hobbypoesi". Hon har för vana att anteckna sina drömmar.

– Jag har gjort det extra mycket nu under pandemin. Jag vet inte riktigt varför.

Nu är det två år sedan debutboken *Osebol* gavs ut. Sedan dess har det 800-sidiga glesbygdseposet både fått Augustpriset och blivit scenföreställning i samarbete med musikern Martin Hederos, också han uppvuxen i en liten värmäländsk by. Idén till boken kom när Marit Kapla nyss slutat på sitt arbete.

– Jag ville påbörja ett projekt innan jag började på ett nytt jobb. Helst ville jag skriva en bok, men vad skulle den handla om? Nästan i samma ögonblick förstod jag att den skulle handla om *Osebol*.

– Det kan låta flummigt men tiden har hjälpt mig att skriva boken. Jag fick vänta in formen. Från början tänkte jag faktiskt att det skulle bli en serieroman. Jag tycker att den tecknade serien är en så bra form. Fast någon annan skulle rita teckningarna, tänkte jag. Och kanske skulle det ta tio, tjugo år att hitta rätt person... Men så höll jag på att läsa Svetlana Aleksijevitj. Och jag tänkte att jag gör som hon gör. Och så började jag intervjuade som bor i *Osebol*. Först pratade jag med István.

Det finns en sak
som är intressant med *Osebol*
som jag inte har tänkt på förrän nu.

Hade det här varit vilken flod
som helst nere i Europa
så hade samhällena
vänt sitt ansikte neråt floden.

Haft en liten hamn.

Här är det tvärs om.

Här har man varit
rädd för älven alltid
med översvämningar och grejor.

Husen har ansiktena mot vägen
i alla samhällen
och så kommer åkrar och ängar
och så kommer buskage
och längst, längst bort
kommer älven.

— István Fóth f. 1943

”Hela världens nutidshistoria finns med i boken.”

En anledning att skriva *Osebol* var att Marit Kapla inte kunde känna igen sig i mediebilden av hur det är att leva på landet.

– Ibland undrar jag om folk som skriver krönikor bara gör det för att provocera en sån som mig? Det är mycket möjligt. Men att beskriva orter som "hålur" till exempel, det irriterar mig något enormt. Och det säger vissa till och med om sina egna platser. Eller att hävda att det är "dött" i byar som *Osebol* – jag kan inte förstå det. Det är inte dött, det är levande. Det händer otroligt mycket här.

Men det var också arbetsprocessen, rikedomen i själva intervjuerna, som möjliggjorde boken.

– Jag kan verkligen sakna att göra intervjuerna nu när det över. Det hade aldrig gått att göra boken om det inte var så roligt. Att sätta sig ned och prata med folk utan att veta var samtalet ska hamna – även om det finns vissa ramar blir det som ett slags äventyr. För både mig och den intervjuade var det här en händelse utanför de vardagliga. Ingen intervju är lik den andra, alla människor har varit med om så olika saker.

– Jag märkte när jag redigerade att väldigt mycket av Sveriges och Europas, ja hela världens nutidshistoria finns med i boken. Någon har flytt från DDR, någon annan har flytt från Ungern. En växte upp i en tid av skolnedläggningar, en annan blir god man åt en kille som flytt från Afghanistan. Alla är förstahandsvittnen till det som händer och har hänt de senaste hundra åren. En del av de jag intervjuade hade jag känt sedan jag var barn, och en del var nya bekantskaper. Men det var ändå som att vi var grannar på något sätt.

När Marit Kapla växte upp brydde hon sig inte nämnvärt om sin hemort.

– Jag var upptagen av mig själv, vad jag skulle jobba med och när nästa bra konsert var. Men när man levtt ett tag, och gjort det där som är så viktigt när man är ung, då börjar man nog ofta intressera sig för platsen, och vad som hänt innan man själv kom dit.

– Det är som Anna-Karin Larsson säger i boken, att när hon var ung brydde hon sig inte om släktförhållanden. Och nu när hon är äldre och börjat undra över saker, då finns det inte längre någon kvar att fråga. Det tror jag många kan känna igen sig i.

VÄRMLAND

MINA HEMBYGDER

Jag har fyra hembygder. Först och främst **Norra Ny socken och resten av Värmland**. Och så **Malung i Dalarna**, där jag är född och där min pappas släkt bott sedan flera hundra år. Därtill **Göteborg**, som jag bor i sedan 23 år. Till sist **Ramsvik i Bohuslän**, där min mormor och morfar bodde. Där har jag ett hus tillsammans med min mamma och mina syskon.

JUST NU arbetar Marit Kapla tillsammans med regissören Staffan Julén som genomför ett forskningsprojekt om att göra konst av dokumentärt material.

– Staffan åker runt i hela Sverige sedan flera år tillbaka och intervjuar folk om kärlek till en film som heter *Kärlek på svenska*. Av samma intervjuer, det transkriberade materialet, gör jag en bok. Dessutom sätter vi ihop en antologi, och arrangerar samtal där jag är moderator. Och så blir det en utställning på samma tema på Liljevalchs.

– Det är kul och utvecklande att få vara med på ett hörn. Det är som att utbilda sig utan att behöva ta studielån.

Filmaren Bengt Löfgren producerar just nu en dokumentär som är löst baserad på boken om Osebol. Dessutom utkommer boken på engelska hos förlaget Penguin Press. Tidigare har boken även översatts till norska och nederländska, och delar av den har översatts till italienska.

– Det är lite surrealistiskt att se översättningarna, särskilt när det är ett språk jag inte kan så bra. Att se människorna jag intervjuat prata flytande italienska... Men att den kommer på engelska, det är extra roligt. Jag ska skicka ett exemplar till Svetlana Aleksijevitj.

Har du någon gång tröttnat på uppmärksamheten och känt att du vill ta tillbaka Osebol, att alla andra kan ge fan i platsen nu?

– Nej, det har jag inte känt. Däremot är jag nogna med att betona att jag inte bor i Osebol, utan att det är de som jag skrivit om som gör det. Och det är viktigt att de inte känner att någon försöker ta Osebol ifrån dem.

– Det har blivit en form av bokturism faktiskt, efter att boken kom ut. Folk åker hit och kör sakta genom byn, går ut och tar bilder på bron och älven. Plötsligt vet man vad Osebol är, var det ligger. Och de som bor här tycker det är kul, de gillar uppmärksamheten.

– Men det är svårt att ta Osebol från mig, för Osebol är inte mitt, även om det är en del av mig. Jag gillar idén om att det inte finns någon äganderätt av platser. Osebol är hela världens, alla platser är allas. 🐟

TEMA

KYRKO- GÅRDENS LIV

På begravningsplatserna vilar våra döda. Samtidigt är kyrkogårdarna levande nav för vår gemensamma historia.

Följ med på kyrkogårdsteater i Kalmar, möt Sockenkyrkonätverket som värnar ett tusenårigt kulturarv och Pia Kristoffersson, borgerlig officiant som bryter ny mark för begravningsritualen. Dessutom får vi lära oss vad fladdermusbeståndet i kyrkorna på Västgötaslätten har att säga om mörkret som livgivande kraft.

I Kalmar väcks de dödas röster till liv

Sedan 2007 spelar man historisk teater på kyrkogårdarna i Kalmar. Evenemanget är ett lyckat samarbete mellan läns museet, en gymnasieskola och Svenska kyrkans begravningsverksamhet.

TEXT: IDA SÄLL FOTO: JOACHIM GRUSELL

Dramaläraren Jörgen Nordström instruerar de unga skådespelarna på Södra kyrkogården.

Det är en varm sommarkväll i Kalmar. Södra kyrkogården, med dess 10 800 gravstenar, har utsikt över Kalmarsund. Grusgångarna som skiljer gravkvarteren åt kantas av höga lindar. Plötsligt uppenbarar sig en golfbil med tillhörande ljudanläggning. Den stannar vid en av gravarna, där det snart samlas en intresserad klunga.

I golfbilen sitter Magdalena Jonsson. Hon är historiker på Kalmar läns museum och har kyrkor och kyrkogårdar som sitt specialområde. Ett par veckor om året arbetar hon med kyrkogårdsteatern. Under föreställningen, som rör sig mellan olika gravar, fungerar hon som en slags ciceron.

När chefen för begravningsverksamheten, Birgitta Linåker, presenterade idén var Magdalena först skeptisk.

– Kan man verkligen göra det? sa jag. Vad kommer folk säga? Kyrkogården är en offentlig plats men samtidigt är den väldigt privat. Det är den plats där vi kommer allra närmast oss själva. Det kan vara oerhört känsligt.

SOMMAREN 2021 gestaltar tolv teater elever varsin begravd kalmarit på kyrkogården. Magdalena Jonsson förser eleverna med karaktärer och tillhörande historiskt underlag – fakta som berättar om exempelvis samhällsklimat, könsroller och relationen mellan barn och vuxna under den specifika tiden som karaktären levde. Sedan skriver eleverna själva sina manus, i dialog- eller monologform.

– Ibland har vi haft ett tema för vilka historiska personer vi väljer. Till exempel människor som levt och verkat kring 1850-talet, när järnvägen och de stora institutionerna kom till Kalmar. I år är det ett hopplock av människor och tider.

Magdalenas favoritfigur 2021 är idrottsstjärnan William Björneman:

– Han tävlade i OS i Antwerpen 1920 och blev Kalmars första och hittills enda OS-guldmedaljör. Han blev idrottsdirektör och gjorde en väldig klassresa under sitt liv, men till sist begick han självmord. Vi har inte lyckats luska ut varför.

Förutom faktaunderlag bidrar läns museet också med historiska kostymer. Museet har en diger garderob med över tusen historiska plagg.

– Ibland är det extra hårt jobb för de anställda i kostymförrådet. Hur hittar man till exempel skor till en längdhoppare som levde på 1920-talet?

I Jenny Nyströmskolan i centrala Kalmar pågår våren 2021 repetitionerna inför sommarens uppsättning. Alice Moessner är 17 år och läser första året på estetiska programmet. Hon gestaltar sömmerskan Augusta Isaksson.

– Augusta drev en sybehörsaffär i Kalmar i början av 1900-talet. Hon åkte till Stockholm och utbildade sig, och det var ovanligt bland kvinnor då, berättar Alice.

Klasskompisen Elin Karlsson spelar Signhild Berggren.

– Signhild var anställd i Augustas butik. Hon och Augusta var nära vänner. Vi har skrivit vår dialog tillsammans och scenen utspelar sig i butiken, säger Elin.

Under föreställningen framförs dialogen intill Augusta Isakssons grav. Men än så länge befinner vi oss i skolan och ett bord skjuts fram för att markera kassadisk. Elin blir Signhild och Alice Augusta. Repetitionen börjar. Augusta vänder sig ut mot den tänkta publiken:

– Jag har nyss fått in en ny leverans av dockhuvuden från Tyskland. Jag använder dem till tillverkning av mina mycket berömda miniatyrdockor klädda i nationaldräkter. Om ni har släktingar i Amerikat kan jag verkligen rekommendera att ni skickar en. De brukar verkligen

bli oerhört uppskattade!

Signhild tar plats framför Augusta.

– Goddag allihop eller kanske godkväll. Jag är en av sömmerskorna som arbetar i fröken Augusta Isakssons sybehörsbutik. En mycket trevlig butik om jag får säga det själv... Den bästa sybehörsbutiken i hela Kalmar! Jag och min tvillingsyster var från början syelever åt fröken Augusta. Sedan hamnade vi här på Storgatan 11 i Kalmar.

Scenen avslutas med att Signhild berättar hur hon vid Augustas död tog över butiken. Alice Moessner tycker om att veta den precisa adressen där affären en gång låg.

– Jag har faktiskt tänkt åka till Storgatan 11 och se vad som finns där nu! Det är häftigt, att huset finns kvar.

Finns det något annat som är särskilt, när man spelar någon som funnits på riktigt?

– Man måste tänka på att vara respektfull. Man kan inte göra vad som helst.

Längdhopparen William Björneman är Kalmars första och hittills enda OS-guldmedaljör inom friidrott.

**”
Hur hittar
man skor
till en längd-
hoppare som
levde på
20-talet?”**

Jörgen Nordström är dramalärare och har varit engagerad i projektet sedan start.

– Ofta är det släktingar som kommer för att titta på en tolkning av sin farfars far, eller vad det nu kan vara. Det behöver man förstås ha i åtanke.

– När man kommer in på en kyrkogård förhåller man sig till platsen med värdighet. Man springer inte runt och stimmar för mycket, det vet så klart både jag och eleverna. Men teatern måste få vara dramatisk också, annars blir det ju helt ointressant. Man ska inte vara en guide, utan i sin roll. Vi hyssjar inte någon, säger Jörgen Nordström.

Årets föreställning avslutas med att eleverna framför sånger av den Kalmarbördiga artisten Ola Magnell, som dog förra året och nu vilar på Södra kyrkogården.

– Man slås av tanken att det finns ju en historia under varenda grav. Det får mig så klart att fundera på vilken historia jag själv vill vara med om innan jag själv ligger där under en sten, säger Jörgen Nordström.

Tillbaka till Magdalena Jonsson, historiker på länsmuseet. När teaterprojektet startade var hon i mitt i ett flerårigt inventeringsprojekt av kyrkogårdar i Kalmar län.

– Teatern blev en möjlighet att lyfta fram kyrkogårdar på ett annat sätt än att bara skriva en rapport eller hålla en föreläsning.

Kalmar har sju kyrkogårdar och varje säsong byter teatern spelplats.

– När jag leder publiken mellan gravarna kan jag exempelvis berätta om hur kyrkogården vuxit fram. Vad är historiken bakom att den ser ut som det gör? Man kan titta på växtlighet och struktur, och på gravvårdarna förstås. Hur ser de äldsta ut och vad har förändrats fram till i dag. Vilka olika ideal har präglat olika tider?

– Södra kyrkogården som vi spelar på i år är 150 år gammal, och anses ung i kyrkogårdssammanhang. Den anlades som en stadskyrkogård, och är gestaltad från första gruskorn. Det finns alltså inget spontant i hur den har vuxit fram.

Under promenaderna mellan elevernas framföranden vid gravarna kan Magdalena Jonsson också delge publiken mer allmän information som kyrkogårdsverksamheten gärna vill nå ut med.

– Det kan handla om hur man sopsorterar på kyrkogården, eller något särskilt som är på gång för tillfället. Kanske är man på väg att hugga ned

några träd på kyrkogården. Det är en typisk händelse som kan väcka många känslor i närområdet. Då kan jag berätta om det för teaterpubliken, svara på oroliga frågor och lugna dem lite.

En annan anledning att inventera en kyrkogård är av säkerhetsskäl. Under 2010-talet skedde ett flertal svåra olyckor på kyrkans mark. I Bollebygd i Västergötland fick en flicka en gravsten över sig och dog av skadorna. I dag måste kyrkan kontrollera noga att varje sten på kyrkogården står säkert.

– Om en sten inte godkänns behöver den åtgärdas. Kostnaden ligger på gravrättsinnehavarna. Många gravrättsinnehavare väljer då att skänka stenen till församlingen, i stället för att betala. Då står församlingen inför ett svårt val. Ska de ta bort stenen eller finns det ett kulturhistoriskt värde i att den står kvar? I det läget kopplas vi historiker in. Vi inventerar ofta alla gravar på en hel kyrkogård utifrån det perspektivet.

Många gånger innebär inventeringen stora omkostnader för församlingen.

– Församlingarna ser förstås olika ut, men det kan bli bekymmersamt. För församlingar med sämre ekonomi kan det få enorma konsekvenser.

– Om man valde att plocka bort alla gravstenar som återlämnats av gravrättsinnehavaren skulle många kyrkogårdar i Sverige förvandlas till tomma gräsmattor, ointressanta platser som ingen skulle vilja besöka.

VÄLBESÖKT ÄR DÄREMOT kyrkans mark när man sätter upp teater. Och ingen av kyrkogårdarna i Kalmar har ännu förvandlats till en tom gräsmatta utan stenar.

– Vår allra minsta publik genom åren var 100 personer. Men den kvällen konkurrerade vi också med Sveriges kvartsfinalmatch i fotbolls-VM. Nu kan vi nästan inte lägga av – folk ringer redan i januari och undrar vilka datum sommarens föreställningar ska äga rum. Vissa somrar har vi haft 300 åskådare som kommer till en föreställning.

– Under coronapandemin har allt förstås varit annorlunda. 2020 fick det vara 50 åskådare i spridd grupp utomhus. Som tur är visas föreställningen digitalt också.

Varför har kyrkogårdsteatern blivit så populär, tror du?

– Det beror på flera saker. Lokal historia är en viktig bit. Folk är verkligen intresserade av sin bygds historia, och den blir ju så påtaglig på en kyrkogård. Sedan ska man inte heller underskatta

Kyrkogårdsteatern byter spelplats för varje år.

Vandringar och teater på landets kyrkogårdar

Kyrkogårdsteater är ett sätt att tillgängliggöra en kyrkogårds – och en bygds – kulturarv, genom att gestalta personer och händelser som varit av betydelse för trakten.

I Kalmar är kyrkogårdsteatern ett kulturevenemang som återkommer varje sommar. Inspirationen kom bland annat från Borås, där man ordnat dramatiserade kyrkogårdsvandringar sedan början av 2000-talet.

På många håll i landet har hembygdsföreningar anordnat kyrkogårdsvandringar tillsammans med den lokala församlingen. På hembygd.se/kyrkogardarnasberattelser-studieplan finns studieplanen "Kyrkogårdarnas berättelser" som ger vägledning i hur man samlar lokala berättelser till kyrkogårdsvandringar.

att det är ett gratisevenemang! Att det har blivit en tradition betyder också mycket. Folk återkommer och vill se den nya föreställningen. Och varje år medverkar ju nya elever, med nya anhängare som vill titta.

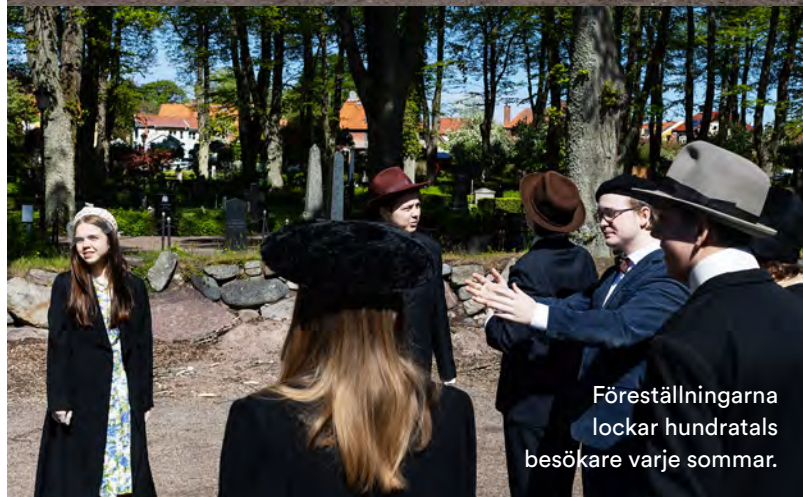
Och hur känsligt visade det sig egentligen vara, att spela teater där vi begraver våra döda?

– Begravningsverksamheten i Kalmar har skött allt väldigt bra. När vi valt ut vilka platser och gravar vi vill spela vid har man alltid tagit kontakt med gravrättsinnehavaren, och de anhöriga. Ofta finns dock inga sådana, eftersom det mest är äldre historier vi använt oss av.

– Men vi har faktiskt aldrig fått nej av någon. Det är snarare tvärtom nu för tiden. Folk hör av sig och frågar: Ska ni inte göra kyrkogårdsteater om min släkting? 👁

Golfbilen härbärgerar den ljudutrustning som används till kyrkogårdsteatern.

Föreställningarna lockar hundratals besökare varje sommar.

Det livsviktiga

MÖRKRETT

För fladdermöss har kyrkor och kyrkogårdar länge varit en trygg boplats. I dag är den biologiska mångfalden hotad av artificiella ljuskällor – och även människan har ett grundläggande behov av att komma undan ljus.

TEXT: IDA SÄLL

Vad gömmer sig ute i nattmörkret? Fält och skogar, vild oordning. Nyvakna barn som just ska ge ifrån sig ett frågande skri. Alla platser som övergetts och inte längre lyser. Kanske finns det som skrämmer oss allra mest där ute? För vi har ju ingen aning om det vi inte ser. Brist på ljus är brist på kontroll. Där människan verkar, där tänder man lampan.

Fast i många tusen år levde vi stora delar av dygnet i ett dunkel. Mörkret satte ramarna för både arbete och vardagsliv, men det påverkade också vår föreställningsvärld. Rädslan för mörker var nämligen väl utbredd i alla åldrar och samhällsklasser – skrock och vidskepelse fanns till och med inskrivet i rättssystemet. År 1607 betalade exempelvis Stockholms stad fyra daler som ersättning till en borgare som blivit biten av näcken när han suttit på dass. I slutet av samma sekel blev en dräng utanför Göteborg dömd till döden för att ha haft samlag med ett bergsrå.

Förmodligen var det en viss lättnad för både hantverkare, närsynta och mörkrädda när det artificiella ljuset började sprida sig på 1800-talet. Och det var väl inte utan orsak som upplysningen använde just ljuset som sin metafor?

Men sedan dess har strålkastare, reklamskyltar

och gatlyktor blivit allt starkare och många fler. Jorden i dag, sedd från rymden, ser ut att glöda i natten. Få människor vet hur ett kompakt mörker ter sig eller hur en stjärnhimmel ser ut. Vi behöver riktigt mörker för att kunna uppleva riktigt ljus.

Johan Eklöf är doktor i zoologi. Han forskar om fladdermöss och har skrivit boken *Mörkermanifestet*.

– Ljuset från en riktig stjärnhimmel kastar skuggor på marken. Man kan nästan bli bländad av de starkaste stjärnorna. Det är överraskande ljusstarkt, gnistrande.

Att se på stjärnorna och uppleva månens olika faser hör till vår kultur. Det är en viktig del hur våra förfäder upplevde världen.

– När det var fullmåne förr kom det laster med varor in till städerna, massor händer. I månens starka ljus kunde man ju köra häst och vagn även om natten. Det är som om man glömt att vi människor faktiskt kan se i månljus. Det ljuset är ändå bara en hundradel så starkt som en gatlykta.

JOHAN EKLÖFS ARBETSTID äger ofta rum på natten. En del av hans jobb består i att inventera fladdermusbestånd.

– Varje vinter räknar jag fladdermöss nere i en gruva. När jag gått en kilometer in i berget händer det att jag stannar upp och släcker pannlampan.

Mörkare än så kan mörker inte bli. Det blir så fysiskt att man nästan känner det mot kroppen. Man vill sträcka ut handen och ta på mörket, på samma sätt som man tror sig kunna ta på moln.

Det var fladdermössen som introducerade Johan Eklöf för mörkret. Enligt gammal kristen sed hör fladdermusen till djävulens anhang. Den anses vara ett orent djur som får företräda det bokstavligen såväl som det andliga mörkret, i motsats till Guds ljus. Därför är det ironiskt, menar Johan Eklöf, att kyrkor och kyrkogårdar sedan länge utgjort boplatser för kolonier av fladdermöss.

– Kyrkor har ofta tagits om hand på ett liknande sätt under flera hundra år. Det är ofta lummigt på kyrkogårdar och det finns mycket att äta för fladdermössen. Vissa arter lever inomhus, på kyrkvindar. Det räcker med ett par centimeters öppning för att en fladdermus ska kunna ta sig in. Ofta finns det insekter att jaga där inne också.

På 1980-talet hade två tredjedelar av kyrkorna i Västergötland en alldeles egen fladdermuskoloni. I dag är siffran nere på en tredjedel, enligt Johan Eklöf och hans kollegors forskning. Under 1990-talet tändes nämligen fasadbelysning på kyrka efter kyrka i Sverige. Än i dag lyser en stor del av landets kyrkobyggnader som stillsamma tivolin i natten. Och djuren som sedan 70 miljoner år haft mörkret som sin hemvist blir allt färre.

Hänsyn till biologisk mångfald förutsätter att vi ser till hela dygnets fauna, påminner Johan Eklöf. Det är nämligen efter att vi människor somnat på kvällen som det mesta av naturens verksamhet i form av jakt, nedbrytning och pollinering sker.

– Vi kan inte bara tänka på de arter som lever på dagen. Mörkret är halva historien! Tar vi hand om dagfjärilar och bin har vi räddat mycket, men många skalbaggar som sköter nedbrytningen är till exempel helt beroende av nattens mörker.

Även parningen sker till stor del under nattens timmar. Lysmasken var långt mer vanlig i Sverige förr än vad den är i dag. De har svårt att hävda sig i en ljus värld.

– Lysmaskhonorna lyser och lyser, men hanarna beger sig ju till närmaste gatlykta istället, för den lyser ju så mycket starkare. Då blir det ingen parning.

FINNS DET DÅ NÅGRA som fortsatt värnar om mörkrets fortbestånd? Ja! International Dark-Sky Association (IDA) grundades i slutet av 1980-talet i USA. Organisationen arbetar för att öka medvetandet om mörkrets värde, bland annat genom att certifiera så kallade mörkerparker – platser där det

FRIDA WINTER

Johan Eklöf är författare till boken *Mörkermanifestet – om artificiellt ljus och hotet mot en uråldrig rytm.*

konstgjorda ljuset kraftigt reglerats och förutsättningarna för stjärnstudier är särskilt goda.

I nuläget finns 130 platser runt om i världen som skyddas av IDA.

Än så länge finns ingen mörkerpark här i Sverige – vårt närmaste certifierade beckmörker går att finna på de danska öarna Mon och Nyrod på södra Själland.

Ljusföroreningar är fortfarande ett okänt begrepp för många. Men det är under förändring, tror Johan Eklöf. Våren 2021 beslutade exempelvis Blentarps församling i Skåne att släcka fasadbelysningen på kyrkorna för fladdermössens skull.

– Jorden har funnits i 4,5 miljarder år, glödlampor i 150. I framtiden kommer belysning vara lika strikt begränsad som buller.

Varsam belysning

Ansvarar du för en historisk byggnad? Kom ihåg att användningen av ljus och mörker är ett sätt att förvalta och gestalta kulturarv, både interiört och exteriört. Utomhusbelysning påverkar den biologiska mångfalden, särskilt om den kastar ljus över en äldre byggnad. I stället för fasadbelysning kan man använda sig av nedåtriktad punktbelysning i markhöjd som exempelvis följer den stig som leder fram till byggnaden. Källa: Johan Eklöf

”Begravningar aktiverar relationer”

Den borgerliga begravningsakten blir allt vanligare. Pia Kristoffersson är borgerlig officiant med kulturbegravningar som spetskompetens.

TEXT: IDA SÄLL

Akten är ett kitt mellan generationer.

Pia Kristoffersson har en bakgrund inom design- och konstvärlden, men driver sedan 2018 firman Liv & död kulturbegravningar i Stockholm. Som borgerlig officiant utformar hon tillsammans med de efterlevande en ceremoni med hjälp av dikt, musik och ett berättande minnestal om den dödes liv. Dramaturgiskt följer den borgerliga akten till stor del den kyrkliga begravningens händelseförlopp, men med än större fokus på den döda individen. Utan kopplingen till kyrkan varierar också platsen. Pia Kristoffersson har varit officiant vid begravningar i hemmiljö, på vårdshus, stränder och ett trädgårdscafé.

– Vissa står inte ut med att befinna sig i ett slutet rum. De vill känna att allting fortfarande pågår omkring dem. Det

brukar bli superfint, säger Pia Kristoffersson.

ORDET *RITUAL* KOMMER ur latinets *ritus*, som betyder heligt bruk. Pia Kristoffersson tror att det är just det rituella som har mening för människor.

– Jag djupt övertygad om att begravningen är en väldigt viktig stund. Det finns någonting fint i att en ritual talar om att så här gör vi människor. Det innebär att även när jag dör, då kommer det här att ske. Begravningar aktiverar relationer som har legat i träda och konstellationer där den döda personen var navet får en chans att träffas för sista gången. Akten är också ett kitt mellan generationer, och ett sätt att visa att ett människoliv varit viktigt.

Vad finns det då för begrävningar för hur en borgerlig ceremoni kan se ut? Nästan inga, enligt Pia Kristoffersson.

– I princip kan man plocka in vilka delar som helst i en borgerlig begravning. Det handlar om hur man placerar till exempel ett musikval och ger det relevans, rätt inramning.

– Det har hänt att anhöriga sagt "Vi vill absolut inte att det ska vara sorgligt! Det ska vara ljus och lätt och roligt". Förre tänkte jag att det var upp till mig att ordna en sådan sak. Men nu brukar jag säga att jag inte tror att det är möjligt att börja en begravning i det där lätta, roliga.

– Det är ofta fint att avsluta ljus, men vi måste ta oss dit successivt. Det måste få vara sorgligt i början. För det är väldigt ovanligt att människor kommer till en begravning och tycker att det ska bli jättekul. Och därför måste vi ta hand om det där som sker i början, när alla är spända, osäkra, olyckliga. Man måste få vara i det en stund.

MÅNGA GÅNGER HAR Pia Kristoffersson utformat ceremonier där den dödas engagemang i föreningslivet varit tongivande.

– I de gestaltande momenten i en begravning finns stora möjligheter för föreningar att manifesteras sig. Kanske har den döda varit aktiv i en kör som kan tänka sig att sjunga. Musiker eller en hel orkester kan tåga in och spela, eller spela i ett särskilt moment av begravningen. Jag har också begravt människor som varit aktiva inom en hantverksgrupp, som ordnat det otroligt vackert kring kistan.

Även i logistiken kring begravningen kan föreningslivet vara med och bidra.

– På landsbygden, där kistbegravningar är vanligare än i staden, kan till exempel en motorcyklförening bilda en kortege där kistransporten ingår.

– I dödsannonserna uppmanar man ofta till en donation till en viss organisation för att hedra den döda. Den som seglat mycket till exempel kan vilja att man donerar till Sjöräddningssällskapet. Det blir en del av berättelsen om vem den döda var, vad den tyckte var viktigt.

Det är viktigt att inte överlasta ceremonien, tycker Pia Kristoffersson.

– Jag är inte reaktionär! Jag vill verkligen att

Högtidligt i bondesamhället

I det svenska bondesamhället ägde begravningsakten i allmänhet rum på söndagen före gudstjänstens början. Bara i händelse av "stort snöfall" valdes en annan dag. Ofta samlades man redan tidig morgon, ibland redan klockan 04 för att tillsammans hinna fram till kyrkogården i god tid.

En begravning var något mycket högtidligt, och hela dagen var de sörjande uppfyllda av vördnad inför döden. Om man talade under morgonen skedde det med låg, viskande röst. Man ville inte störa den dödes ro – fullt död var han ju inte förrän han jordfästes, och väcktes han nu skulle han sväva mellan himmel och jord till den yttersta dagen.

Likkistan bars oftast hela vägen till kyrkan på en bår. Under medeltiden kunde en likfärd ta många

dagar i anspråk. Man behövde dock aldrig vara ängslig för att försova sig till en begravning – de döda väckte en alltid, sades det.

En typisk begravningsakt i det svenska bondesamhället skedde utomhus. Det rituella kastandet av mull ner i graven var viktigt. Fick kistan för lite jord på sig kunde den döda gå igen. Därefter fylldes graven medan man sjöng en psalmvers. När man var klar slängdes spadarna i kors över graven. Ofta fick redskapen ligga kvar så till nästa begravning. Efter att de sörjande deltagit i jordfästningen besökte man gudstjänsten tillsammans.

Källa: *När döden gästar – Svenska folkseder och svensk folketro i samband med död och begravning* av Louise Hagberg (1937)

människor ska komma med egna idéer om hur begravningen ska se ut. Men det bästa är om idéerna får studsas mot min erfarenhet som officiant, och att vi på så sätt kan göra något fint tillsammans. Det har hänt att någon velat ha ett bildspel ovanför mig medan jag pratar under ceremonin. Det skulle inte fungera, för det skulle bli för svårt att lyssna. Begravningen ska inte likna ett event. 🙄

MICKE LUNDSTRÖM

SOCKENKYRKAN

lade grunden för det moderna Sverige

Kyrkor i fara är titeln på Sockenkyrkonätverkets nya bok. Föreningens ordförande Sten Rentzhog vill att fler ska få uppleva de kyrkor som ger kontakt med människor och samhälle alltsedan medeltiden.

TEXT: JENNY DAMBERG

På vilket sätt är sockenkyrkorna i fara?

– De är i dag inte omedelbart hotade av rivning eller försäljning. Ibland avyttras kyrkor byggda under 1900-talet eller kapell. Sockenkyrkor är något annat. Förr var Sverige indelat i socknar uppbyggda kring en kyrka som alla var delaktiga i att bygga och som man ständigt besökte. De betydde otroligt mycket för samhället fram till 1952, när vi skapade de nya storkommunerna.

Så hur ser faran ut för sockenkyrkornas del?

– Människor har allt mindre beröring med dem. För ett par generationer sedan var det omöjligt att inte hamna i kyrkan, på gudstjänster, vid familjeangelägenheter eller med skolan. Så är det inte längre. Och man intresserar sig inte för en sak som man inte har beröring med. Sjunker intresset så minskar samhällets och politikernas intresse. Försvin-

ner en sockenkyrka försvinner också den viktigaste möjligheten som finns att uppleva historien och bygden.

Hur väcktes ditt eget intresse för sockenkyrkorna?

– Jag är historiker. Dessutom är jag en kvarleva från den tid då kyrkan var en del av människors vardag. Det var något man levde med, som skolan ägnade sig åt. Genom livet har jag velat sprida budskapet att det är känslorna som spelar roll. Går man in i en kyrka är det inte bara det materiella som betyder någonting, man känner det andliga omkring sig. Man inser att livet är inte bara jakten på välstånd.

Hur ska ni i Sockenkyrkonätverket öka engagemanget?

– Vi kom rätt tidigt fram till att vår viktigaste uppgift är kunskapspridning. Inte bara kunskap i bemärkelsen vad man vet och kan, utan att erbjuda upplevelser och kontakt. Att plötsligt rulla upp gardinen för allt de här

kyrkorna har varit förr och kan vara. Det är fantastiskt när man går in i en gammal kyrka och känner närvaron av de som har samlats där före en. Somliga förtvivlade, andra utmattade, vissa som har gått dit i otrolig glädje och andra för att söka tröst.

Vilka uppgifter hade sockenkyrkorna utöver det andliga?

– Man talar mycket om hur det svenska lokala självstyret kom till, och faktum är att det kom till successivt genom sockenstämmorna. På 1800-talet hade de ungefär samma uppgifter som småkommunerna sedan hade. Kyrkorna var också fästet för information. De stod inte bara för tron på gud och förtröstan utan för det verkligt världsliga. De kungörelser man läste upp efter gudstjänsterna kunde handla om försvunna kor, liksom om händelser på riksplanet. Kyrkorna fanns över hela Sverige, inklusive Finland, vilket innebar att staten snabbt kunde nå varenda invånare. 🐟

NASKO

V-NÄSMANNEN

↑ Torsåkers kyrka har medeltida anor. I Torsåkers socken i Härnösands stift ägde de häxprocesser rum som ledde till att 71 personer halshöggs och brändes på Häxberget den 1 juni 1675.

KOCKSÅKERSTADEN

↑ Kälvene kyrka i Falköpings kommun byggdes sent 1100-tal. I vapenhuset finns en straffstock där upp till fyra personer kunde avtjäna skamstraffet att "sitta i stocken" i samband med gudstjänst.

← De första delarna av Akebäcks kyrka på Gotland uppfördes under 1100-talets senare hälft.

Sockenkyrkonätverket

Är en ideell förening bildad år 2019 med syfte att bevara och sprida kunskap om landets sockenkyrkor. Tillsammans bildar kyrkorna vårt största sammanhållna kulturarv, menar man, och det är just den helheten föreningen vill värna.

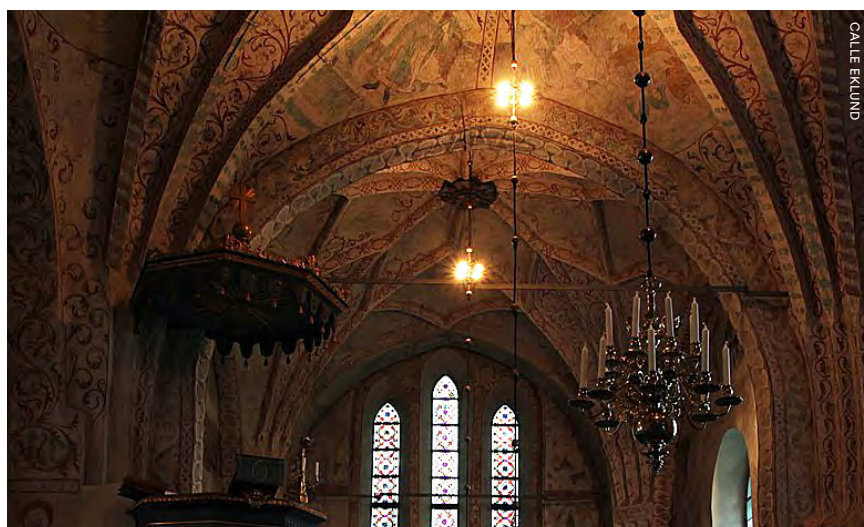
Hur många de är beror på definition, men enligt Sockenkyrkoprojektet finns 2 564 huvudkyrkor i församlingar tillkomna före 1950.

Den 23 oktober arrangerar Sockenkyrkonätverket i samarbete med Sveriges hembygdsförbund, Karlstads stift och Karlstads universitet den digitala konferensen Kunskapens roll för det kyrkliga kulturarvets framtid. Debattboken *Kyrkor i fara* släpps i samband med detta.

Läs mer → sockenkyrkonatverket.se

Sala sockenkyrka.

VALLE EKUND

↑ Sala Sockenkyrkas medeltida målningar av Albertus Pictor kalkades över på 1700-talet, men frilades vid en renovering 1931.

”Detaljerna gör helheten”

Kyrkogårdar är **värdefulla kulturmiljöer**. Vi måste vårda såväl gruset i gångarna som de avlidnas historia. Det skriver **Helena Rosenberg**, Sveriges hembygdsförbunds kulturmiljöstrateg.

SOM BEBYGGELSEANTIKVARIE har man lärt sig att värdera kulturmiljöer och precisera vad i värdet ligger. Om jag tänker efter skulle alla de här olika kategorierna passa in på begravningsplatser: Lokalthistoriskt, samhällshistoriskt, socialhistoriskt, religionshistoriskt, personhistoriskt, bebyggelsehistoriskt, arkitekturhistoriskt, trädgårdshistoriskt samt materialhistoriskt. Därmed borde närapå alla kyrkogårdar kunna bedömas vara av mycket högt kulturhistoriskt värde. Även det faktum att en begravningsplats berör så många människors livshistoria, alla sorters människor, höjer dess värde – så sant som det är sagt att ”vi är alla lika inför döden”. Den sammanhållande länken är hur man har varit knuten till orten.

Begravningsplatsen är också viktig som en offentlig park, kanske särskilt i städer med tätbebyggda kvarter och höga hus. I dag förtätas städerna på grönområdenas bekostnad. Då kan det vara en fördel att den gröna lungan utgörs av en begravningsplats där gravfrid råder. Växtligheten, det traditionella byggnadssättet och ett stillsamt och försiktigt användande av kyrkogården gör också att många insekter och djur trivs.

Men både kyrkorna och begravningsplatserna påverkas av vad som sker i samhället och i världen. Den storhetstid som begravningsplatserna har haft med gravanläggningar som innebär hela gravanordningar som bildar kvarter på kyrkogården håller på att försvinna. Nya begravnings seder, människors flyttmönster, församlingarnas ekonomi och globalisering har lett till att våra begravningsplatser har börjat förändras. Ibland och för vissa på ett oroande sätt.

Konsekvenserna riskerar att bli att begravnings-

platserna töms på sitt innehåll. Dels rent fysiskt, genom att gravstenar eller hela gravvårdar tas bort. Dels historiemässigt, genom att de begravda kvarlevorna efter människor under marken blir anonyma. Kyrkogårdarna förlorar då både sitt unika uttryck och den historia som är kopplad till platsen. Att detaljerna gör helheten stämmer väl in på en kyrkogård.

SKYDD FÖR VISSA gravvårdar finns i föreskrifterna för kyrkliga kulturminnen och i kulturmiljölagen. I den senare står det att ”begravningsplatsen ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas”. För att på ett väsentligt sätt ändra begravningsplatsen krävs tillstånd.

Men krav på inventeringar kom så sent som för sju år sedan, medan den samhällsförändring som ändrar förutsättningarna har pågått länge och sakta accelererat. Fler flyttar från sin födelseort. Allt fler går ur Svenska kyrkan, en orsak kan vara att det är så lätt att urskilja kyrkoskatten i deklarationen. Färre går på gudstjänster och besöker sina släktingars gravar, vilket gör att de inte heller upplever kyrkomiljöerna. Därmed tappar vi relationen till våra rötter och vår historia, vilket kanske påverkar antalet uppsagda gravrättsavtal.

Även de ökade urnsättningarna spelar in. Andra begravningsstraditioner tillkommer och berikar våra kulturmiljöer. Men bevarande och utveckling behöver gå hand i hand, så att äldre generationers spår får leva kvar och fortsätta vara en viktig kunskapsbärare av vår historia.

Hembygdsrörelsens insatser i samarbete med släktforskare, församlingar och myndigheter är

därför en ovärderlig del i att bevara begravningsplatsernas kulturhistoriska värden. Tillsammans kan parterna till exempel hitta anhöriga som inte nås av församlingarnas anslag om att gravrätter håller på att gå ut, inventera gravstenar ur ett lokalhistoriskt perspektiv, hjälpas åt att vårda gravanordningar och berätta bygdens historia utifrån de personer som ligger begravda på kyrkogården.

Jag vill återknyta till de upplevelsevärden som finns hos en kyrkogård. Som på de flesta platser är natur och kultur sammanbundna här. En begravningsplats är ursprungligen anlagd av skick-

liga arkitekter och kunniga trädgårdsmästare. Gångar, trädrader, kvarter och murar ger kyrkogården dess unika karaktär. Liksom arkitektur i övrigt följer trädgårdsarkitekturen stilhistorien och berättar om när kyrkogården tillkommit och när den har utvidgats. Därför är det viktigt att värna även strukturer, markbeläggning och trädsorter i en kyrkogårdsmiljö. I luckrade jordar, skyfflade grusgångar och gamla stammar trivs fåglar och småkryp, samtidigt som ljudet från knaster av steg på grus och skuggan under en trädkrona ger en rofylld inramning till historiens vingslag. 👁

Utforska platsen i Hembygdsportalen

www.hembygd.se/utforskaplatsen

 Sveriges
hembygdsförbund

Vi har möbler till samlingslokalen!

Fällbord, stapelstolar, fixbord original, kopplingsbeslag mm.

- Bord med mått och utförande enligt Ert önskemål.

Till marknadens bästa pris så klart!

Klippans Inredningstjänst AB

Kontakta Paul Lindholm för priser och broschyrer

Montörgatan 22, 264 70 Klippan • 0435-210 01 • 0727-16 47 66
www.stolarobord.n.nu • klippan.inredningar@sverige.net

Atremi Ge ut en *Atremi*
över 20 års erfarenhet av hembygdslitteratur bok!

Atremi Bokförlag kan hjälpa Dig med
... allt mellan manus och färdig bok.
... liten eller stor upplaga till rimlig kostnad.
Kontakta oss så diskuterar vi just ditt projekt!

Axstad Södergård, 595 94 Mjölby
0142-171 00 info@atremi.se
Läs mer på: www.atremi.se

”Himla dumt att inte ta till vara på det gamla”

Grärter, kålrötter och potatislök har mycket att ge – både för odlaren och i det moderna köket. Agneta Magnusson värnar norra Dalarnas mångsidiga flora av nyttoväxter.

TEXT: JENNY DAMBERG ILLUSTRATION: AGNES FLORIN

F

ÖLJ DET GRÖNA spåret! Bara fortsatt att ta hand om gamla nyttoväxter, var titeln på Agneta Magnussons förra bok. Det är en koncis sammanfattning av författarens hållning. Bara fortsatt.

– Det gamla är det nya, det är min grej, säger hon på telefon från hemmet i Leksand.

– Det behöver inte vara precis som förut, utan gärna med en ny twist, men det är himla dumt att inte ta vara på det gamla. Det är bra grejer som har klarat sig

under många hundra år, ska vi skippa det bara för att det inte är trendigt just nu?

I viss mening är kulturarvs-sorter faktiskt inte alls otrendiga, utan riktigt inne. Det okommenterade husbehovsodlandet har minskat, men på marknaden finns en stark efterfrågan efter produkter med en historia och en identitet. Råvaror och livsmedelsprodukter som går att knyta till en plats, en viss gård eller en viss odlare, ger en meny karaktär. Reko-ring, där lokala livsmedelsproducenter på förhand säljer och sedan levererar vid ett samlat tillfälle i sitt närområde, är en modell för småskalig livsmedelshantering som ger en chans att köpa lokalt. I större skala odlar företaget Nordisk Råvara sedan 2016 äldre nyttoväxter som Rättviksärt, Gotlandslins och Vreta Gulärt.

Programmet för odlad mångfald (Pom), som klubbades av riksdagen år 2000, och förening-

en Sesams idoga ideella arbete med fröodling av köksväxter och andra nyttoväxter har lett till att fler sorter dokumenteras. En del säljs också via fröfirmor. Och här pratar vi inte bara trend, utan i vissa fall om riktig hajp, berättar Agneta Magnusson.

Hon är älderman för ärtskrået inom Sesam och ordförande för föreningen Leksands kulturväxter, som förvaltar den populära potatislöksorten Leksandslök. Namnet kommer sig av att lökarna växer som potatis. Varje sättlök bildar ett knippe om 8–10 stycken lökar.

– På förvåren får jag tio samtal om dagen från folk som vill ha lökar! Det är inte klokt.

Något år tidigare rönt Dalasorten Lokförare Bergfältts jätteärt ett liknande intresse.

”

Det får gärna vara med en ny twist.

Ärtor såldes för 70 kronor styck på auktionssajten Tradera.

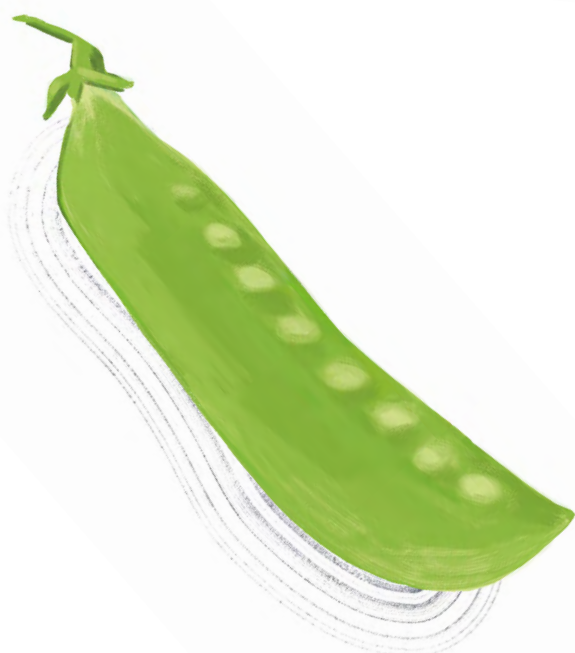
– Det är lite som tulpanhandeln på 1600-talet, säger Agneta Magnusson.

Leksandslök odlar hon dels hemma, dels genom föreningen i en plantskulle på hembygdsgården i Leksand. Den planteras traditionsenligt på Eriksdagen 18 maj och tas upp lika traditionsenligt på Larsdagen 10 augusti. Då brukar det komma ett 20-tal personer, som delar på den lök som hunnit växa.

– Leksandslöken har samma storlek som schalottenlök och smakar ungefär som gul lök. Det fiffiga är att vi kan lagra dem över hela vintern i rumstemperatur. Jag hittade nyligen en påse jag glömt i ett skafferi sedan 2019. Hälften av lökarna var fortfarande okej. Det är ett gott betyg.

Agneta Magnusson har en bakgrund som programansvarig och museipedagog på Skansen. Hon är fortfarande behjälplig vid Skansens Moragård, som har en kålgård och en plantskulle så som de skulle ha sett ut på 1700-talet. Här växer Rättviksärter, Sollerärter och så klart Leksandslök.

– Det här är vad jag verkligen tycker är roligt! När man kopplar ihop hus och livet så som det var på riktigt. Fler hembygdsföreningar borde odla nyttoväxter tycker jag.

Tidigt 2000-tal flyttade Agneta Magnusson till Leksand, där hon snart blev aktiv i föreningen Leksands kulturväxter. Föreningen startade 2006 för att inventera kulturväxter i trakten och har sedan dess gett ut böcker och arrangerat kurser. En period drev man ett så kallat fröbibliotek på Leksands bibliotek, där besökarna kunde få både frön och goda råd.

– Det roligaste var att det kom ovana odlare, barn och unga. Det hade vi inte sett framför oss i förväg. Men det gav de äldre odlarna i våra trädgårdsföreningar en chans att vara till nytta fast de kanske inte själva odlar så mycket längre. Det blev mycket samtal, vi var nog ganska högljudda på bibblan.

2019 gav Agneta Magnusson ut sin första bok på egna förlaget Agneta Magnusson kultur. *Grårter, rovor – och den älskade kålroten*. 2020 kom *Följ det*

gröna spåret! Bara fortsatt att ta hand om gamla nyttoväxter och hösten 2021 är det dags för *Ett evigt odlande. Ett årsvarv om vårt gröna arv.*

I böckerna träffar Agneta Magnusson odlare och berättar om egna erfarenheter av norra Dalarnas kulturavsorter. De flesta hon möter är privatpersoner som aldrig har slutat. Några är yngre och nytillkomna. I några fall är det hembygdsföreningar som står förvaltandet av det gröna kulturarvet. Ludvika hembygdsförening odlar gråsockerärten Biskopen, en hög och kraftig sort som blommar i vackert rödviolett. I likhet med många äldre sorter kan Biskopen sås tidigt och är inte särskilt känslig för frost.

– Många äldre sorter är tåliga. De har anpassat sig och funkar i alla väder. De ger kanske inte lika mycket som moderna varianter, men de är säkrare.

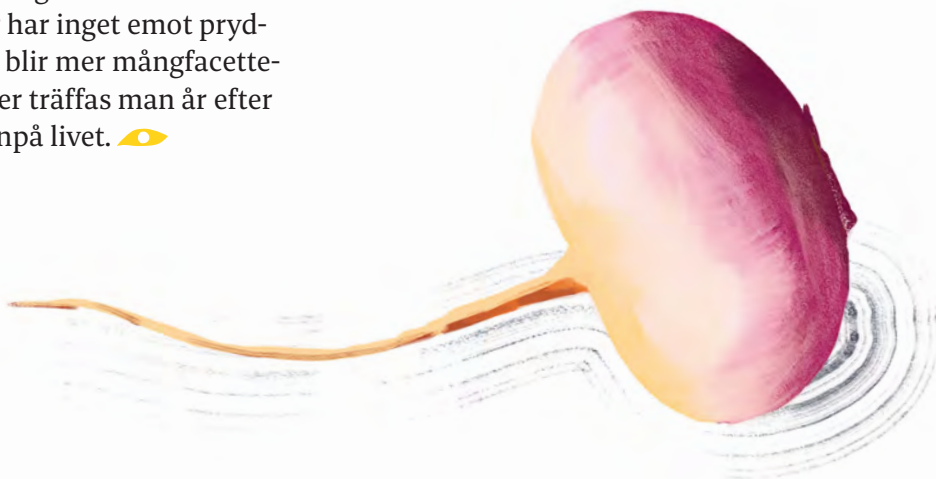
Baljorna på Biskopen går att äta som sockerärter när de är små, men får som mer fullmogna sega hinnor som gör dem oätbara. Då måste de torkas. Och det är i torkad form, med en mild nötaktig smak, som Biskopen har sin styrka, menar Agneta Magnusson. Även kulturavsorten Finnmarkens vita kålrötter odlas av Ludvika hembygdsförening.

Känner du dig själv rotad i ditt nya landskap genom arbetet med dess nyttoväxter?

– Ja. Särskilt i och med att vi i föreningen Leksands kulturväxter varit ute och inventerat så mycket i trädgårdar, inte bara bland trädgårdsfolk utan bland de som odlar bara för att. Jag har inget emot pryd- nadsträdgårdar, men det här blir mer mångfacetterat. Medverkar man vid slätter träffas man år efter år, då kommer man varann inpå livet. 🐟

”
Det roligaste var
att det kom ovana
odlare, barn och unga.

BERBERIS VÅR EGEN CITRON

Utdrag ur boken
Ett evigt odlande.
Ett årsvarv om vårt
gröna arv av Agneta
Magnusson. Ute
hösten 2021.

På senhösten lyser berberis-
buskarna upp, både blad och bär
exploderar i glödande rött.

På 1700- och 1800-talet användes de sura c-vitaminrika bären i stället för de då så svåråtkomliga citronerna. De användes till saft, sylt, marmelader och för att färga mat röd. Det finns flera recept i kokböcker från den tiden. Det gamla namnet surtorn är mycket träffande – sura bär på en buske med vassa tornar.

Bären är således inte giftiga, som många tror. Alla sorter är ätliga, men mer eller mindre goda. Den vanliga *Berberis vulgaris* har en mycket god syrlig smak, lika så den koreanska *Berberis koreana*.

Bark och rötter däremot innehåller bland annat den giftiga alkaloiden berberin, som är febernedsättande. Berberis hade tidigare en stor användning som medicinalväxt på flera områden. Barken och rötterna användes även för att färga gult.

Som namnet surtorn också antyder planterades buskar som "levvande stängsel och häckar". Buskagen kan bli mycket täta och de många tornarna är vådlig vassa.

Sent på hösten trotsar jag tornarna och plockar mogna berberisbär både för att frysa och torka.

Av de frysta bären är det lätt att ta fram en nypa för att i vitlökspressen få till en syrlig accent på en enkel sardin, i stället för citron.

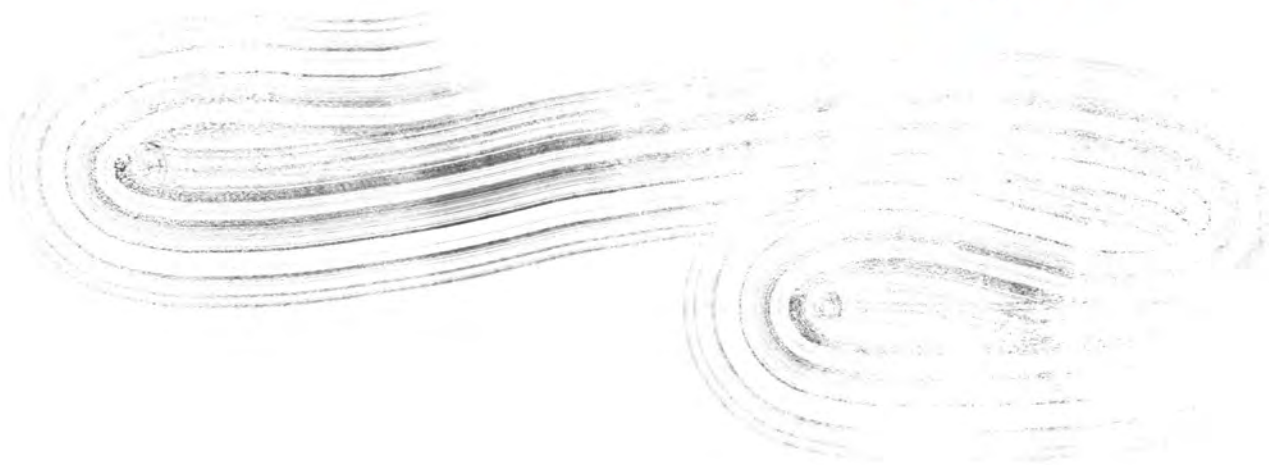
I *Märta Stures hushållsbok* från 1739 finns ett recept på Delicat Surkål. Här ingår både kummin och berberisbär som kryddor. Något att prova!

De torkade bären används gärna till risrätter med inspiration från det persiska köket. Bär, socker och saffran läggs i lite vatten en stund, får fräsa ihop med en skvätt olja innan röran blandas med ris och serveras till till exempel kyckling. Sök efter "zereshik polo" på nätet för att få flera bra recept!

Det är inte bara tornarna som kan göra berberisbusken problematisk. Berberis är mellanvärd för svartrostsvampen, *Puccinia graminis*, som angriper stråsäd. 1918 infördes en lag om utrotning av berberis. Den upphävdes 1994 eftersom de moderna sädessorterna inte är lika mottagliga för svartrost som de äldre. Det är enbart *Berberis vulgaris* och hybrider av denna, som är mellanvärd för svartrost. Nu har emellertid nya mutationer av svartrostsvamp uppkommit, som även moderna typer av stråsäd inte har motståndskraft att klara av. Det innebär inte att *Berberis vulgaris* måste tas bort, men noga uppsikt behövs så att alla klart lysande gulorange svampangrepp på bladen kan tas bort och förstöras. För att vara extra försiktig borde man plantera förslagsvis *Berberis koreana* i trakter där man vet att något sädesslag kommer att odlas.

För det går inte att komma ifrån – berberis är en väldigt god ersättning för citron i tider då citrusfrukter kan vara svåra att få tag i. 🍷

Så gjorde vi

Dagens lunch och vandrarhem i Murjek

Fem dagar i veckan serverar hembygdsgården i Murjek lunch. Lagad mat och gemenskap för byns äldre, till bra pris. För att finansiera restaurangen hyr man ut vandrarhemsrum.

PRIVAT

Namn: Birgit Isaksson, ordförande i Murjeks Hembygdsförening.
Ålder: 68 år
Bor: Murjek, Norrbotten.

Så gör Murjeks hembygdsförening

Föreningen driver lunchservering, skolmuseum, bibliotek och vandrarhem med en- och tvåbäddsrum i hembygdsgården. Maten lagas av en anställd kock, men styrelsens omfattande arbete är helt ideellt.

Föreningen tar också hjälp av volontärer via workaway.info, en online-plattform för resenärer som hjälper till i utbyte mot kost och logi. Volontärerna arbetar 25 timmar i veckan.

Hembygdsgården ligger i Murjeks före detta skolbyggnad. 1901 till 1934 rymde den ett seminarium för samisk- och finskspråkiga småskollärarinnor, där totalt 850 lärare utbildades. Därefter fungerade byggnaden som byskola. När skolan lades ner övertog föreningen lokalerna.

Läs mer → hembygd.se/murjek

”
Det är inte bara central-samhället som ska leva.
”

MURJEK BOR mellan 50 och 60 personer. De flesta här är 60 plus. I hembygdsgården har vi daglig lunchservering, främst för våra gamla i byn. De som inte orkar komma och äta får sin lunch utkörd för en billig penning. Vi har också en del arbetare som jobbar på järnvägen och så kommer folk från Vuollerim, som ligger 15 kilometer härifrån. Dagens lunch kostar 60 kronor för pensionärer, 90 kronor för övriga.

Maten som serveras är husmanskost.

HÖSTEN 2020 HOTADE Jokkmokks kommun med att kallställa hembygdsgården om vi inte halverade våra värmekostnader. Vi protesterade och de tog tillbaka hotet. Man kan inte ta bort alla funktioner från byarna. Det är inte bara centralsamhället som ska leva. Hembygdsgården är hjärtat i byn och stänger man den har vi en död by. Dessutom har vi renoverat hela huset för föreningens egna pengar. Det är sorgligt att man över huvud taget tänker på att kallställa när det är så fint och det finns en hel grupp som jobbar för stället. Vi jobbar ideellt, städar, planerar, organiserar, hjälper till i köket. Vi gör det så länge vi orkar, för att vi vill ha en levande by. Det är en av oss sju i styrelsen som är 60 minus, resten är 60, 70 och till och med 80 plus.

Upprinnelsen till all verksamhet i Murjek var att de äldre kvinnorna i byn ville ha en hembygdsgård när skolan lades ner, och så blev det. De började göra smörgåsar och fika som de gick till tågstationen med när det kom turister och resande. Det blev till slut så att man anställde en kokerska och lagade lunch istället. Vi har haft ett antal kokerskor genom åren och nu har vi nyanställt en kock.

VI ÄR MOMSPLIKTIGA eftersom Skatteverket tycker att det vi driver är en näringsverksamhet, men vi gör det ideellt, annars skulle vi aldrig klara av det ekonomiskt. Det vi tjänar på vandrarhemmet går till lunchrestaurangen. Den är viktig för oss eftersom de äldre kan komma och få en hemlagad lunch men också för det sociala, det som var så eftersatt under pandemin.

Sedan ett antal år tar vi hjälp av volontärer. Det är fantastiska människor som har varit här. Vi hade ett tyskt par här som tapetserade, renoverade och lade in nya golv. I vintras var två ungdomar från Argentina här och nu har vi en italiensk tjej som jobbar. Det är så roligt att lära känna folk från olika länder. Nivån är så klart olika, men alla är duktiga på någonting.

Volontärerna har fem timmars arbetsdag måndag till fredag i utbyte mot kost och logi. Det var en av våra medlemmar som tipsade om att ta in volontärer via Workaway när vi klagade lite över att vi hade för mycket att stå i. Vi skapade en profil på Workaway och helt plötsligt började vi få in förfrågningar. Det har stor betydelse. Sommaren 2020 var restaurangen stängd, men vandrarhemmet var fullt. Vi i styrelsen skötte all städning själva och då kändes det faktiskt lite betungande igen. Det gör det ideella jobbet väldigt mycket lättare att ha duktiga volontärerna som hjälper till. Och så har vi ju utbyte av varandra. Våra tyska volontärer, Helmut och Karen, har faktiskt köpt ett litet hus här. De blev så förtjusta i Murjek att de vill fortsätta komma hit.

Berättat för Jenny Damberg

Sveriges hembygdsförbunds nya ordförande heter Anna-Karin Andersson

Efter en lång period där vi varit utelämnade till digitala möten på avstånd kunde vi till slut ses fysiskt vid Sveriges hembygdsförbunds riksstämma 28 augusti i Örebro. Med stämмоordförande Torgny Larsson vid klubban kunde mötet ta en rad beslut, inte minst val av ny förbundsordförande. Anna-Karin Andersson från Nyhammar i Dalarna valdes av en enhällig stämma och tog därmed över efter Maria Norrfalk som avtackades efter fyra år på posten. Även Bo Nilsson, Västerbotten, avtackades efter många år som styrelseledamot.

TVÅ NYA LEDAMÖTER I STYRELSEN

Två nya styrelseledamöter välkomnades: Trine Amundsen och Erik Åström. Eva Kempff, Karin Malmsten, Peter Olausson och Sven Jensén valdes alla på ytterligare två år. Anita Lundin, Conny Sandberg, Irene Oskarsson och Owe Norberg sitter kvar fram till stämman 2022.

Som auktoriserade revisorer valdes återigen KPMG och som ny ordinarie förtroenderevisorer valdes Karl Petersen efter Nils Westling som slutar efter många år. Lars Lingsell omvaldes till ersättare.

När det gäller valberedningen omvaldes Gabriella Lönngren (sammankallande) och Bengt Wallén på ett år. Gerhard Jansson, Ingegerd Christiansson och Margareta Johansson valdes för omval på två år.

DAGORDNINGENS PUNKTER AVHANDLADES

Efter viss diskussion röstade riksstämman för styrelsens förslag gällande alla motioner samt förslag angående medlemsavgiften, budget för 2021 och nya villkor för stödjande föreningar.

Stämmoprotokollet läggs så småningom ut på hembygd.se/riksstamma

UTMÄRKELSER DELADES UT OCH UPPMÄRKSAMMADES

Staffan Nilsson och Lars Nylén fick motta Sveriges hembygdsförbunds plakett för rik gärning i hembygdsvårdens tjänst. Årets hembygdsförening Rytterne hembygdsförening var inte på plats men deras insatser lyftes fram av nytitillträdda ordföranden.

Anna-Karin Andersson bor i Nyhammar i Dalarna och har länge varit aktiv inom hembygdsrörelsen. Hon har varit 2:e vice ordförande både i riksförbundets styrelse och i Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund. Hon har varit styrelseledamot i Dalarnas museum och Ekomuseum Bergslagen, men också ordförande i Gränge-Säfsnäs församlings kyrkoråd, ledamot av stiftsfullmäktige och stiftsstyrelsen i Västerås stift, samt ledamot av kyrkomötet.

Bo Nilsson, Västerbotten, avtackas efter många år och värdefulla insatser som ledamot i Sveriges hembygdsförbunds styrelse.

Lars Nylén, Uppsala, och Staffan Nilsson, Falun, tog emot Sveriges hembygdsförbunds plakett för rik gärning i hembygdsvårdens tjänst.

NÄSTA ÅR I SÖRMLAND!

Nästa år är det Södermanlands tur att bjuda in till riksstämma i Nyköping. Ett efterlängtat arrangemang som fick ställas in 2020 på grund av coronapandemin.

Läs mer på hembygd.se/riksstamma
Se bilder från riksstämman på [facebook.com/sverigeshembygdsforbund](https://www.facebook.com/sverigeshembygdsforbund)

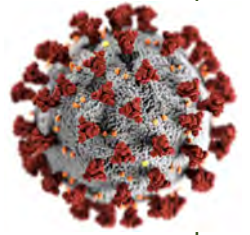
Efter stämman förevigades förbundsstyrelsen i sin något uppdaterade konstellation. Fr v Jan Nordwall (generalsekreterare), Conny Sandberg, Irene Oskarsson, Eva Kempff, Anna-Karin Andersson (nyvald ordförande), Karin Malmsten, Anita Lundin, Sven Jensén, Owe Norberg, Peter Olausson, Erik Åström (nyvald) och Trine Amundsen (nyvald).

Avgående ordförande Maria Norrfalk och nytilträdde Anna-Karin Andersson.

FÖRENINGSPRESENTATION OM CORONAPANDEMIN

På Sveriges hembygdsförbunds hemsida får du aktuell föreningsinformation med anledning av coronasmittan. Här kan medlemsföreningar läsa om hur verksamheten i föreningarna kan påverkas, få goda råd och hitta länkar till myndigheternas rekommendationer.
hembygd.se/covid-19

PRENUMERERA PÅ SHF:S NYHETSBRV!

Genom att prenumerera på SHF:s nyhetsbrev får du aktuell information och tips rakt in i din mailbox en gång i månaden. Vet du någon i föreningen som du tycker borde få nyhetsbrevet? Tipsa gärna om länken nedan där man anmäler sig!
hembygd.se/nyhetsbrev

SHF:S SATSNING "KULTURARVET SOM BESÖKSMÅL" FORTSÄTTER

Allt fler föreningar öppnar nu upp efter coronapandemins restriktioner. Det har märkts inte minst i form av många aktiviteter under sommaren 2021. Nu fortsätter Sveriges hembygdsförbund sin satsning **Kulturarvet som besöksmål** som syftar till att stärka hembygdsrörelsens position inom besöksnäringen. Läs mer på hembygd.se/kulturarvet-som-besoksmal

VERKTYGLÅDA FÖR ATT FÅ FLER BESÖKARE TILL FÖRENINGEN

Nu förenklar SHF för föreningar som vill komma i gång med förbundets "verktyglåda". Den har SHF tagit fram för de föreningar som vill satsa lite extra på att utveckla verksamheten gentemot turister och tillresta besökare. Mejla till riksförbundets kommunikator olov.norin@hembygd.se så får du lösenord och länk till verktyglådan!

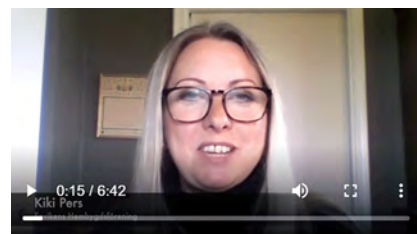
PENGAR TILL SHF:S MEDLEMSFÖRENINGAR

Hembygdsförsäkringen har betalat ut en bonus på 1 miljon kronor, pengar som innebär en sänkt premie för alla medlemsföreningar som tecknat hembygdsförsäkring. Dessutom sänks premien ytterligare genom en återbäring på drygt 1,8 miljoner kronor från LF Halland. Reduceringen kommer att märkas på premien för 2022. Alla medlemsföreningar kommer också att få en sänkt medlemsavgift till SHF med 35%, tack vare ett kristöd från Kulturrådet. Det här innebär att SHF totalt sett fördelar drygt 4,5 miljoner kronor till hembygdsrörelsen.

På sidan ovan och på SHF:s youtubekanal kan du se en rad filmer om Kulturarvet som besöksmål. Bland annat samtalar SHF:s generalsekreterare Jan Nordwall och Johan

Graffman om hembygdsrörelsens potential som besöksmål. Hör också Kiki Pers berätta om föreningens utvecklingsarbete.
youtube.com/sverigeshembygd

WEBBSEMINARIER FÖR ALLA MEDLEMMAR

SHF erbjuder gratis webbseminarium till alla som är medlemmar i en av förbundets drygt 2 000 medlemsföreningar. Här hittar du seminariet i Hembygdsportalen, hembygd.se, men också seminarier om hur man skapar engagemang i föreningen, lockar fler besökare och tar hand om föreningens byggnader. Och en hel del annat.

Läs mer och anmäl dig på hembygd.se/webbseminarier

Rytterne hembygdsförening är årets hembygdsförening!

När årets hembygdsförening 2021 skulle koras var det Rytterne hembygdsförening i Västmanland som hamnade högst upp på prispallen. Förutom ära och uppmärksamhet får föreningen 10 000 kr. Prisutdelningen gick av stapeln 7 augusti i Rytterne.

– Eftersom 2021 är hundraårsjubileum för det första riksdagsvalet med allmän rösträtt ville vi i år uppmärksamma en förening som utmärkt sig i det demokratiska arbetet. Med sitt inkluderande arbetssätt är föreningen en värdig vinnare, säger Jan Nordwall, generalsekreterare för Sveriges hembygdsförbund.

Så här lyder juryns motivering: "Rytterne hembygdsförening har utvecklats till en engagerad och lustfylld mötesplats för hela bygden. Såväl äldre som yngre inkluderas i en verksamhet som erbjuder en mångfald av aktiviteter, både på hembygdsgården och ute i landskapet. Föreningens intresse och engagemang för barnens situation förr

och nu är föredömligt för hela hembygdsrörelsen. Rytterne hembygdsförening visar styrkan i rörelsens vision om en levande hembygd öppen för alla."

Vid prisutdelningen i Rytterne bjöds det på tårta och fikabuffé dagen till ära.

BENGT WALLÉN

SUSANNE CASSEN

Lite regn kunde inte hindra ceremonin där Malin Dreifaldt, ordförande för Rytterne hembygdsförening, fick ta emot utmärkelsen Årets Hembygdsförening från Anna-Karin Andersson, ordförande för Sveriges hembygdsförbund.

Läs mer på hembygd.se/arets-hembygdsforening

TACK FÖR ALLA SVAR ANGÅENDE FÖRENINGENS BYGGNADER!

Sveriges hembygdsförbund har så här långt fått in drygt 400 svar på sin enkät om medlemsföreningarnas byggnader. Syftet är att få ett underlag för att bättre kunna företräda föreningarnas intressen och behov. Sista datum var 15 september men de föreningar som inte hunnit svara kommer att få nya chanser lite längre fram. Ett stort tack till alla som skickat in information så här långt!

Läs mer om insamlingen och enkäten på hembygd.se/enkat-byggnader

MICHAEL JOHANSSON

KYRKOGÅRDSKONFERENS 23/10

Nu anordnas en konferens om Kyrkomiljöerna och lokalsamhället, och om kunskapens roll för det kyrkliga kulturarvets framtid. Under den digitala endagskonferens kommer det svenska kyrkliga kulturarvet på lokal nivå att belysas. Här finns tillfälle att prata om vad det kyrkliga kulturarvet är, vilken kunskap som finns, hur man arbetar rent konkret och vilka möjligheter som finns för tidsresor i den lokala bygdens långa historia.

Konferensen ordnas i samarbete mellan Karlstads stift, Karlstads universitet, Sveriges Hembygdsförbund och Föreningen Sockenkyrkonätverket. Konferensen kommer att spelas in.

Läs mer och anmäl dig på hembygd.se/webbseminarier

Följ Sveriges hembygdsförbund på Facebook!
www.facebook.com/sverigeshembygdsforbund

NYA MEDARBETARE PÅ SVERIGES HEMBYGDSFÖRBUND!

SHF har fått extra statsbidrag med anledning av pandemin. Stödet ges för strategiska insatser som främjar omställning och omstart i hembygdsrörelsen. Förbundet kommer främst att satsa på ökade möjligheter för kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan medlemmar och föreningar. Detta görs främst genom digitala seminarier och erbjudande om att delta i olika nätverk. Vi hoppas att det kan bidra till fler engagerade medlemmar. Vi vill även utveckla kommunikation och marknadsföring, inte minst i sociala medier, och fortsätta arbetet med att lyfta fram hembygdsrörelsens aktiviteter och besöksmål för turister.

Felicia Wennberg Gonzalez

Olivia Linderoth

Thuha Nguyen

I varje nummer av Bygd och Natur har vi ett **korsord knutet till kulturhistoria** för ett av landets 21 län. Vi betar av dem i bokstavsordning, turen har kommit till **Bohuslän**.

Lösningen publiceras på hembygd.se/bygdochnatur

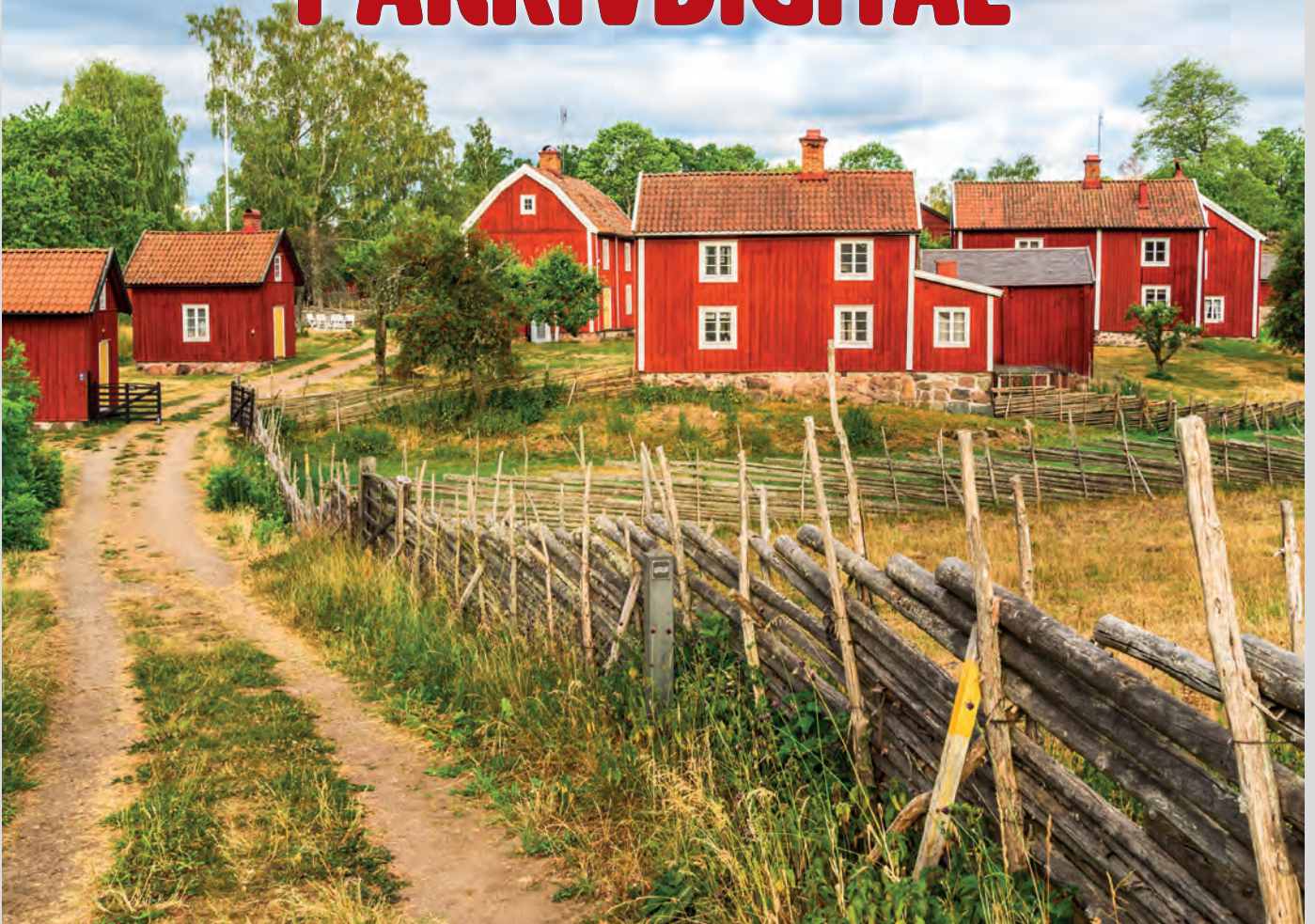
						VAD BLEV BOHUSLÄN 1658	VOLT	IDISSLAR PÅ SAVANN DRÖMTJEJ	MÅSTE ORKA MED JÄKTTIGT ARBETE	SES VISSA FISKAR SIMMA I				
						HÅR STARTADE DET FÖRSTA STENHUGGERIET I SVERIGE 3:A I SKALA	ÄR STARKT FRÄTANDE	FISKÄGG VAD ÄR KNOTT I BOHUSLÄN	HAR VÅLDEN SOM LIGGER I					
				FÖR RÅDER				DE SMÅ ÅRTORNA						
				GÖR MAN IBLAND PÅ HALVA VÄGEN?	REST I ELDSTAD KÄRVÄNLIG									
	ÄR DISHARMONISKA MUSIKSTYCKEN	GREKISK BOKSTAV C:A 3,14	VAD KALLADES BILDBLOMMAN FÖRR	VAD ÄR BOHUSLÄNS PATER NOSTER	HÖG TOPP STÖRST I NEBRASKA	HÅR FANNS EMILIE FLYGARE-CARLÉNS HEM	ÄR PYJAMASAR SOM KLÄDSEL PÅ BEGRAVNINGAR	KORN MED MYCKET FIBER	KVÄVE					
						ÄR SAGAN TILL SLUT								
WARDAGLIGT FÖR 10			SATT EN NY GREN PÅ FRUKTRÄD			DEN STORA BÄCKEN GREKISK KRIGSGUD	FOTDEL MUSK		YOKO ... LENNON					
RÄCKER		ÄR I GRUNDFORM MOODYS-SONSTAD				SKÅROR SKA DEGEN	MEKANISKT MUSIKINSTRUMENT	BÖR MAN TA NYA DÅ DET BEHÖVS						
KAMELDJUR			GICK ROSA PÅ I TAUBEVISA	DE ÄR VITLYCKE KÄNT FÖR NAKEN										
			ÖVERRÄCKA			SKOTER		DELSTAT I INDIEN HAR EJ EGET REDE						
TORKAS TILL LUTFISK I BOHUSLÄN					TJEJERS RÄTT I SAMHÄLLET		HETSA GASER FR. KOKANDE VÄTSKOR		ÄR SNARLIK KOLTRAST					
VATTENVÄXTERNA						AVOG	ÄR HALHYSES KANSKE TILL OVÄN	KOBBE	TENN I KEMIN MOSES BROR					
						VAD ÄR DETTA?								
						VAD ÄR EN TJÄLLE DANSK MORTENSEN						TITTBURK	SOLGUD PARTI FÖR FEMINIST	RÖNTGEN MED MAGNETKAMERA
						UTMÄRKT								
						DALGÅNGAR								

Konstruktör: Leif Johnsson
lfj1280@hotmail.com

Nästa nummer

NR 4 2021 KOMMER I DECEMBER. Det brinner!
Alla föreningsmarsdröm är att hembygdsgården tar eld. Vi träffar dem som har drabbats, hör om chocken men också om vägen tillbaka.

HITTA HEMBYNS HISTORIA I ARKIVDIGITAL

Vilka bodde i min hemby förr i tiden? Vad livnärde de sig på? Och hur länge har gårdarna ärvts inom samma släkter? Svaren finns i gamla dokument i arkiven runt om i landet.

Och numera på internet.

Sedan 2005 har ArkivDigital fotograferat arkivhandlingar och publicerat dem i sin tjänst. Alla som har ett internetabonnemang kan ta del av dem.

Inga långa och tidsödande arkivresor behövs längre.

Kyrkböcker, skattelängder, bouppteckningar, militära rullor och tryckt litteratur – exempelvis Sveriges bebyggelse och Svenska gods och gårdar – finns några knapptryck bort i din egen dator.

Allt som behövs är ett abonnemang på ArkivDigital. Prova en månad för 395 kronor. Ett år kostar 1895 kronor.

Ett billigt nöje för alla som gärna förlorar sig i hembygdens historia!

Läs mer på www.arkivdigital.se

